

UDC 94(470)«1918»
DOI: doi.org/10.21272/shaj.2018.i30.p21.

DEHTIAROV S.I.

Dr (History), Professor, Sumy State University (Ukraine)

FORMATION OF THE BUREAUCRATIC APPARATUS OF THE UKRAINIAN DERZHAVA (UKRAINIAN STATE)

Abstract. *This work is devoted to such an aspect of the domestic policy of the Government of the Ukrainian State and Hetman Pavlo Skoropadsky as the building up of the bureaucratic system. This system has ensured the proper functioning of the various then existing government institutions. As sources, the author used official documents, in particular, the regulations of 1918, archival sources, contemporary memories, the press of the investigated period and scientific research of modern scholars. This enabled an objective assessment of the Hetman government for the restructuring of public administration and bureaucracy.*

Particular attention was paid to the personnel policy of the Ukrainian government, the material provision of civil servants, and some problems of a socio-political nature that influenced the work of the bureaucratic apparatus of the Ukrainian State.

The author concludes that during the brief existence of the Ukrainian State on the issue of the development of the national bureaucracy, the government paid great attention. To do this, many concrete measures have been taken. A sufficiently branched control system was very quickly created and filled by employees. The cadre policy of the hetman's government has always been criticized by political opponents of Pavlo Skoropadsky and many modern scientists. But according to the author, this policy was sufficiently consistent and aimed at gradual improvement of the administration at all levels. The main obstacle on this path was the difficult military-political situation in which Ukraine was in 1918.

Keywords: *Ukrainian Derzhava (Ukrainian State), Hetman Pavlo Skoropadsky, Bureaucracy, Public Service, 1918.*

ДЕГТЯРЬОВ С.І.

Доктор історичних наук, професор, Сумський державний університет (Україна)

ФОРМУВАННЯ БЮРОКРАТИЧНОГО АПАРАТУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація. *Дана робота присвячена такому аспекту внутрішньої політики уряду Української Держави та особисто гетьмана П. Скоропадського, як розбудова бюрократичної системи, за допомогою якої забезпечувалося належне функціонування існуючих тоді різноманітних державних установ. Автором були використані у якості джерел офіційні документи, зокрема нормативні акти 1918 р., архівні джерела, спогади сучасників, преса досліджуваного періоду і наукові дослідження сучасних науковців. Це дало змогу дати об'єктивну оцінку діяльності гетьманського уряду щодо розбудови системи державного управління та бюрократичного апарату.*

Окрема увага була приділена кадровій політиці українського уряду, матеріальному забезпеченню державних службовців, деяким проблемам суспільно-політичного характеру, що впливали на роботу бюрократичного апарату Української Держави.

Ключові слова: *Українська Держава, гетьман Павло Скоропадський бюрократія, державна служба, 1918 рік.*

ДЕГТЯРЕВ С.И.

Доктор исторических наук, профессор, Сумский государственный университет (Украина)

ФОРМИРОВАНИЕ БЮРОКРАТИЧЕСКОГО АППАРАТА УКРАИНСКОЙ ДЕРЖАВЫ

***Аннотация.** Данная работа посвящена такому аспекту внутренней политики правительства Украинской Державы и лично гетмана П. Скоропадского, как формирование бюрократической системы, с помощью которой обеспечивалось надлежащее функционирование существующих тогда различных государственных учреждений. Автором были использованы в качестве источников официальные документы, в частности нормативные акты 1918 г., архивные источники, воспоминания современников, пресса исследуемого периода и научные работы современных ученых. Это дало возможность дать объективную оценку деятельности гетманского правительства касательно создания системы государственного управления и бюрократического аппарата.*

Отдельное внимание было уделено кадровой политике украинского правительства, материальному обеспечению государственных служащих, некоторым проблемам общественно-политического характера, которые влияли на работу бюрократического аппарата Украинской Державы.

***Ключевые слова:** Украинская Держава, гетман Павло Скоропадский, бюрократия, государственная служба, 1918 год.*

Українські національно-визвольні змагання 1917-1921 рр. є однією з важливих сторінок вітчизняної історії. У цей бурхливий період відбувалася запекла боротьба за українську державність, за право українського народу самостійно вирішувати свою долю. До цієї боротьби долучилася значна частина прогресивного українства, українських політичних партій і громадських організацій. У всіх них була єдина мета – створення української держави. Різнилися лише шляхи, якими ті чи інші сили намагалися досягти поставлених цілей. Це призводило до частих непорозумінь, політичних конфліктів усередині національно свідомого українства, робило справу національного та державного будівництва більш вразливою з боку зовнішніх ворожих сил (Тимчасового уряду, більшовиків, прибічників ідеї відновлення російської монархії та ін.), які заперечували право України на самовизначення і активно протистояли цьому процесу.

Події революції 1917-1921 рр. дуже широко висвітлені у різноманітних джерелах та літературі. Зокрема до нас дійшла значна кількість спогадів сучасників тих подій, які до того ж брали в них активну участь. Кожен автор давав власну оцінку іншим учасникам подій, політичним рішенням, що приймалися ними тощо. Такі оцінки були не завжди об'єктивними, часто політично заангажованими, спиралися на неперевірені факти або на особисті емоції автора.

Чи не найбільш суперечливим в оціночному сенсі є гетьманування П. Скоропадського. З самого початку історіографія гетьманату П. Скоропадського розділилася на три течії – УНРівську, прогетьманську та більшовицьку. Сучасні науковці фактично поділяються на прихильників і критиків гетьманату. Але значним досягненням є той факт, що більшість сучасних дослідників все ж визнають період правління П. Скоропадського як складову цілісного державотворчого процесу, вписуючи його “у канву Української революції 1917-1920 рр.”. Та в цілому слід погодитися з висновком Я. Калакура про те, що “багатьом українським історикам все ще бракує україноцентризму в оцінці таких рубіжних явищ, яким був гетьманат” (Калакура, 2008: 70, 71, 73, 76).

До найбільш інформативних джерел, що проливають світло на епоху Української революції 1917-1921 рр. в цілому й зокрема на період гетьманування П. Скоропадського, слід віднести мемуарну літературу, нормативні акти, періодичні видання й архівні документи.

Вивчаючи нормативні акти періоду Української Держави, важко погодитися з поглядами багатьох сучасників революції та її пізніших дослідників на політику гетьмана П. Скоропадського та його уряду як здебільшого шкідливу й негативну для України та її населення. Масив і зміст цих документів свідчить про те, що діяльність уряду Української Держави та самого гетьмана була орієнтована на побудову сильної держави з потужною внутрішньою організацією (система державного управління, мережа національних культурно-освітніх закладів, армія тощо), здатної захистити себе і бути повноцінним партнером на міжнародній арені. Хоча, безперечно, мала місце і значна кількість політичних прорахунків, уникнути багатьох з яких в тих умовах, на нашу думку, було неможливо.

У даній роботі ми зупинимося на такому аспекті внутрішньої політики уряду Української Держави та особисто гетьмана П. Скоропадського, як розбудова бюрократичної системи, за допомогою якої забезпечувалося належне функціонування існуючих тоді різноманітних державних установ. Основними джерелами, на які ми спиралися, були офіційні документи – здебільшого нормативні акти періоду гетьманату П. Скоропадського, архівні джерела, спогади сучасників, преса досліджуваного періоду і наукові дослідження здебільшого сучасних науковців. Це дало змогу дати об'єктивну оцінку діяльності гетьманського уряду щодо розбудови системи державного управління та бюрократичного апарату.

Надзвичайно важливим вбачається те, що у держави П. Скоропадського офіційно була проголошена і підтримана українська традиція. Як вказує українська дослідниця О. Скороход, це виявилось зокрема у проголошенні української мови офіційною; інституційному розвитку освіти та науки; використанні елементів візуальної ідентифікації українства на побутовому рівні; використанні ідеї державного континуїтету з часів Гетьманщини тощо (Скороход, 2008: 54). Зв'язок з так званою українською традицією прослідковувався й у багатьох галузях державного і суспільного життя. Це й ідентифікування багатьох державних інституцій як українських в їхніх офіційних назвах (Українська державна капела, Український театр драми та опери, Українська академія наук тощо), і титули голови держави – “Гетьман” та деяких високопосадовців (наприклад, “Отаман-міністр” та ін.), що підкреслювали зв'язок Української Держави зі стародавньою козацькою державністю. 2 травня 1918 р. на першому засіданні Ради Міністрів було навіть зазначено, що “питання о назвах всіх посад, а рівно о переіменованні теперішньої міліції повинно бути вирішено [відповідно до] старінної української термінології” [тут і далі підкреслення наші – С.Д.]. Навіть помічники гетьмана, які обіймали посади генеральних бунчукових товаришів, були перейменовані на бунчукових товаришів. Слово “генеральний” було усунуте як таке, що не відповідає історії терміну (Українська держава, 2015а: 16, 186).

Після приходу до влади гетьмана П. Скоропадського з посад були звільнені міністри та їхні заступники, призначені Центральною Радою. Усі інші чиновники вищих і центральних інституцій залишалися на своїх посадах. Це було закріплено “Трамотою до всього українського народу” від 29 квітня 1918 р. (Копиленко, 1997: 93). Наказом від 14.05.1918 р. усі службовці, які до 29 квітня обіймали посади повітових комісарів, звільнялися. Замість них призначалися повітові старости. Вся документація установ Центральної Ради з встановленням гетьманської влади передавалася до відповідних інституцій нового уряду. Під час такої передачі була помічена значна кількість порушень у веденні документів, про що відмічалось на розпорядчому засіданні Ради Міністрів 7 травня. Було вирішено вжити заходи щодо виявлення таких недоліків і вимагати їх пояснення від чиновників, які мали відношення до складання й ведення цих документів (службовців установ Центральної Ради, які залишалися на своїх посадах), особливо якщо це були упущення “в области денежной отчетности” (Українська держава, 2015а: 19).

Взагалі П. Скоропадський дуже переймався кадровою політикою. Проблема заповнення вакантних посад як дрібних і середніх, так і чиновників керівної ланки, стояла

дуже гостро, особливо на початку існування Української Держави. Існувала навіть ідея створення окремого навчального закладу, де готували б фахівців – управлінців міським господарством. Відомо, що на початку липня редактор “Вестника Юга” Бернадський був на зустрічі з прем’єр-міністром, якому й запропонував проект створення спеціального навчального закладу “для подготовки института муниципальных деятелей”. Проект викликав схвалення прем’єра, хоча у життя втілений він так і не був (Институт Муниципальных деятелей, 1918: 2).

Самого ж гетьмана непокоїли питання невідповідності урядових чиновників професійним вимогам, неузгодженість їхніх дій тощо. У відручному листі до Ф. Лизогуба гетьман вказував на “невідповідючий в деяких випадках підбір осіб, призначених на посади по Министерству внутренних справ, недостатність згоди, а іноді навіть протеречивість їх вчинків на місцях з намірами і цілями центрального уряду” (Українська держава, 2015b: 53). Він згадував, що і місця губернських старост залишалися незайнятими по півтора місяці (“рекомендуют одного – он отказывается, телеграфируют другому – он болен, третий как будто бы подходящий и согласен, но в Совете Министров выяснилось, что он натворил уже всяких бед...”) (Скоропадський, 2016: 142). Хоча в цілому П. Скоропадський визнавав, що урядовий апарат був налагоджений відносно швидко.

Чиновники вищих і центральних державних інституцій здебільшого були людьми, які мали високі посади та авторитет ще з імперських часів. Часто за своїми переконаннями вони не були українцями. Інколи вони дозволяли собі висловлювати неналежне ставлення до української державності. Чиновники з числа національно свідомих осіб у Раді міністрів, Державному сенаті, силових відомствах становили меншість і обіймали не найвищі посади (Скороход, 2008: 54-55).

Часто високі посади і в місцевому управлінні надавалися людям, які мали досвід служби ще з імперських часів. Частіше це були землевласники, громадські діячі, військові. Якщо вони відверто висловлювали свою антиукраїнську позицію, то їх часто звільняли з цих посад. Прикладом таких звільнень наводить І. Нагаєвський – “Чарторийський з Київщини чи Залеський з Харківщини, що виявили себе ворогами українства” (Нагаєвський, 1993: 139).

Поміж чиновниками нижчого рівня виділялися дві групи. Перші, це службовці, які сумлінно виконували свої обов’язки, працюючи на гетьманський правлячий апарат. Другі, це чиновники-непатріоти, які служили з метою не втратити контроль над ситуацією (у державі і суспільстві), критикуючи при цьому саму ідею української державності. Привабливою робота у бюрократичному апараті гетьманату була для соціалістів-федералістів (Скороход, 2008: 56-57).

Хоча серед деяких дослідників висловлювалася ідея про те, що колишні імперські чиновники, які тепер бажали служити в Українській Державі, якщо “не втручалися в політичні справи, а концентрувалися виключно на своїх посадових обов’язках, ... могли стати для українців навіть ближчими, ніж однодумці з українського табору” (Скороход, 2008: 57). Відомий державний діяч доби Української Держави Д. Дорошенко вказував, що чиновники у цей час підбиралися здебільшого за професійною ознакою, а не за рівнем національної свідомості, як це було при Центральній Раді (Копиленко, 1997: 97).

Траплялися ситуації, коли чиновники підтримували опозиційні гетьманському уряду сили. Зокрема непоодинокими були випадки, коли службовці різних установ співчували більшовикам або й відкрито їх підтримували. Таких посадовців звільняли. Спеціальними наказами навіть створювали слідчі комісії з розслідування справ службовців, звільнених за підозрою у більшовицькому повстанні (Українська держава, 2015b: 101).

Показовою є ситуація, що склалася у Министерстві землеробства, де розроблялася надзвичайно важлива для українських селян і землевласників аграрна реформа. Діяльність міністерства і його керівника Колокольцева у цьому напрямку викликала великий

резонанс і мала певні наслідки не лише для українського суспільства в цілому, але й вплинула на роботу цілої низки державних інституцій. Внаслідок реформи були скасовані принципи у галузі земельних відносин, закріплені ще у III Універсалі Центральної Ради, а земля фактично була повернута колишнім власникам. Практично весь штат службовців Міністерства землеробства при цьому складався з соціал-революціонерів, а саме ця політична сила була противником проведення реформи у такому форматі. Відповідно у міністерстві почалися саботажі, відносини міністра з підлеглими позначалися постійними конфліктами. Деякі службовці навіть розповсюджували прокламації з закликом не виконувати розпорядження міністра. Функціонування міністерства опинилося під загрозою припинення. Щоб не допустити цього, Колокольцев вдався до досить радикального кроку – він звільнив усіх службовців центрального управління Міністерства землеробства (звільнені були навіть найдрібніші службовці, такі як секретарки-машиністки). Такі дії міністра викликали низку протестних акцій в інших міністерствах, скарг на ім'я гетьмана. Але Колокольцев так і не змінив свого рішення, хоча особи, не винні у саботажах, були прийняті на службу знову (Скоропадський, 2016: 192-193).

Незважаючи на дійсно великі зусилля влади у напрямку розбудови Української Держави, налагодження усіх галузей суспільного життя, політична заангажованість, належність багатьох урядовців вищих державних інституцій чи службовців установ нижчого рівня до різних політичних партій, організацій певним чином перешкоджали цьому. Політичні сили, опозиційні гетьманському уряду, політиці, цим постійно намагалися користуватися. У цьому сенсі показовою є ситуація, що склалася навколо кадетської газети “Русский голос”. 18 серпня у її редакції був проведений обшук. Вірогідно, у його ході були виявлені матеріали забороненого політичного характеру, оскільки редактори газети Антипов і Зметков були заарештовані, а Антипова навіть доправили у Лук’янівську в’язницю. Редакція “Русского голоса” подала клопотання перед М. Василенком, який був членом редакції цієї газети, про звільнення заарештованих (Арест редактора “Русского голоса”, 1918: 2).

Траплялися випадки, коли службовці різних державних установ навіть колективно висловлювали своє невдоволення державною політикою і організували різні акції протесту. По відношенню до таких осіб уряд застосовував серйозні покарання. Так, у деяких установах забастовка чиновників була запланована на 30 та 31 травня, про що 29.05.1918 р. повідомляв Раду Міністрів міністр землеробства. У результаті було прийняте рішення, згідно з яким усі особи, які не з’явилися на своїх робочих місцях і візьмуть участь у забастовці державних службовців, будуть звільнені “без всяких привілежій, установлених для увольняемых” (Українська держава, 2015а: 44-45).

Не завжди лояльне відношення деяких чиновників (особливо вищих щаблів) до розбудови української самостійної держави можна пояснити тим, що, наприклад, більшість міністрів були членами загальноросійської партії кадетів. Майже всі вони залишалися вірними саме партійній ідеології, що базувалася на засадах федералізму і не визнавала Україну “поза російським контекстом” (Піріг, 2009: 454).

Серед негативних явищ, характерних для бюрократичного апарату Української Держави, були прояви антисемітизму. Зокрема для євреїв був значно ускладнений доступ до державної служби. Представник тогочасного єврейства І. Чериковер наводив у своїх спогадах приклад, коли в м. Овруч Волинської губернії з Житомира надійшов таємний наказ не приймати євреїв на державну службу, а тих, хто вже працює, поступово звільняти (Чериковер, 1990: 261). Хоча, здається, масового застосування цієї норми не спостерігалося [дане питання ще потребує уваги науковців – С.Д.].

Навіть чиновники такого високого рівня, як старости дозволяли собі антисемітські висловлювання або й вживали конкретних заходів проти євреїв. Волинський губернський староста С. Андро у листопаді 1918 р. на зустрічі з членами Житомирської

єврейської общини фактично звинуватив євреїв у тому, що їхня молодь бере участь у розстрілах офіцерів-добровольців, які боролися з прихильниками Директорії. Староста навіть погрожував “залити Житомир єврейською кров’ю”. Причетними до антиєврейських акцій виявлялися і деякі представники Державної варти. І. Чериковер згадує випадки у містечках Белилівка Київської губернії та Кузьмин Волинської губернії де вартові брали участь у побиттях, грабежах, арештах єврейського населення (Чериковер, 1990: 264, 269).

Звичайно, такі дії представників влади Української Держави на місцях абсолютно не сприяли зміцненню позицій існуючого державного ладу.

В Українській Державі існувала система чиновницьких рангів. Фактично це робилося за зразком колишньої Табелі про ранги, яка існувала у Російській імперії. Але українська “табель” з’явилася наприкінці серпня – на початку вересня 1918 р. і була 7-рівневою. Та певні паралелі з колишніми імперськими чинами зберігалися (див. таб.).

Таблиця 1. “Табель про ранги” Української Держави

Ранг	Цивільні чини Української Держави	Військові чини Української Держави	Аналоги за Табеллю про ранги Російської імперії
I	Державний адміністратор	Генеральний бунчужний	Державний канцлер, дійсний таємний радник, таємний радник
II	Державний порадчий	Отаман	Дійсний статський радник
III	Старший адміністратор	Отаман	Статський радник, колезький радник
IV	Старший порадчий	Військовий старшина або підполковник	Надвірний радник
V	Адміністратор	Сотник	Колезький асесор
VI	Порадчий	Значковий	Титулярний радник
VII	Ранговий	Хорунжий	-

Особи, які закінчували середні навчальні заклади, при вступі на цивільну службу отримували чин рангового, а через 6 років – порадчого. Випускники вищих навчальних закладів також отримували на цивільній службі чин рангового, але наступний чин вислужували залежно від диплому – власники диплому 1-го ступеня через 3 роки, а 2-го ступеня – через 6 років. Чин рангового надавав права потомственого громадянства, а порадчого – потомственого дворянства. Особи, які мали ступінь магістра прирівнювалися до порадчих, а доктори наук – до старших порадчих (Новая табель о рангах, 1918: 2).

Залежно від рангу діяли і різні правила прийому чи звільнення державних службовців, які їх мали (або претендували на них). Наприклад, призначення чи звільнення чиновника III рангу (класу) відбувалося за підписом особисто гетьмана, відповідного міністра та державного секретаря; IV рангу – гетьмана і міністра; VI рангу – наказом міністра тощо (Піріг, 2009: 467).

Інформування про призначення на посади державних службовців здійснювалося через оголошення, надруковані у “Державному віснику” (офіційному органі уряду

Української Держави) або іншій офіційній пресі, залежно від того, до якої установи призначався чиновник (Українська держава, 2015b: 183).

На державному рівні ставилося питання щодо можливості сумісництва кількох посад на державній службі. На початку вересня уряд доручив державному секретарю розібратися з цим питанням (Пиріг, 2009: 468-469; Українська держава, 2015a: 274).

Чиновники усіх цивільних державних установ Української Держави та кандидати на чиновницькі посади повинні були скласти присягу на вірність державі. Її текст був наступним: “Урочисто обіцяю служити Державі Українській, визнавати її державну владу, виконувати її закони і всіма силами охороняти її інтереси й добробут”. Подібну присягу (з деякими відмінностями) складали також судді та кандидати на суддівські посади. Військові чи бажаючі служити в армії давали більш розлогу присягу на вірність Україні. Хто не бажав присягати, на службу не приймався (Українська держава, 2015b: 98-99).

Присягу складали і чиновники вищого рівня. Так, на 3 липня у Києві було призначено урочисте засідання Ради Міністрів, де міністри повинні дати “клятвенное обещание в верности Державе Украинской и главе ея пану Гетману” (Присяга министров, 1918: 2).

Чиновники, які служили по військовому відомству (як військовослужбовці, так і вільнонаймані посадовці), обмежувалися у політичних правах. Зокрема, вони не мали користуватися активним виборчим правом, але самі могли обиратися до громадських і законодавчих органів (у випадку обрання звільнялися з військової служби). До того ж ці особи не могли брати участі у заходах політичного характеру та бути членами будь-яких політичних організацій (Українська держава, 2015b: 204-205).

Оголошення про вакансії та вимоги до кандидатів на державні посади публікувалися у пресі. Так, зустрічаємо подібну інформацію у позапартійній газеті “Відродження”, що видавалася у Києві. На посади завідуючих “книжною і паперовою коморою” у касі дрібної позики Київського повітового земства запрошувалися особи з не менш, як 3-річним досвідом роботи (це треба було підтвердити відповідними документами) та “відповідно освічені” (Відродження, 1918: 1).

Велика увага урядом приділялася питанню матеріального утримання державних службовців, забезпеченню їх заробітною платнею, пенсіями, іншими виплатами.

Заробітна плата та утримання міністрів та їхніх товаришів встановлювалася на відносно високому рівні. Зокрема міністри повинні були отримувати по 18 тис. крб. на рік, а товариші міністрів – по 15 тис. крб. Голові Ради Міністрів виділялися 24 тис. крб. Самому гетьману виділялися 8 тис. крб. на місяць для його утримання, а також по 10 тис. крб. – на представницькі витрати. Згодом суми на утримання вищих чиновників Української Держави були збільшені (міністрів – до 24 тис. крб., товаришів міністрів – до 18 тис. крб. і т.п.) (Пиріг, 2009: 466; Українська держава, 2015a: 23-24, 87).

Щодо утримання чиновників центральних державних установ, то розглядалася навіть можливість виплат їм окрім щомісячного жалування ще й 13-ї та 14-ї місячної платні – так званих різдвяної та пасхальної премій. Але Рада Міністрів не підтримала таку ініціативу, боячись, що це суттєво збільшить витрати державного казначейства на утримання особового складу державних установ. А 18 вересня з державного бюджету були виділені додаткові 10 млн. крб. на утримання службовців центральних державних установ, а також на непередбачувані міністерські витрати (Українська держава, 2015a: 85, 295).

До реформування судової системи і затвердження штатів по судовому відомству чиновники цього відомства мали незадовільне матеріальне забезпечення. Наприкінці червня особисто міністр юстиції Чубинський зазначав, що судді, слідчі, товариші прокурорів і навіть члени суду отримували жалування менше, ніж канцелярські службовці тих відомств, де штати вже були затверджені (Беседа с министром, 1918: 2).

У середині липня були встановлені і законодавчо закріплені (гетьманом) розміри окладів для чиновників судового відомства. Тепер у судових палатах заробітна плата коливалася від 2 тис. крб. на рік у писарів до 16 тис. крб. у старших председателів. В окружних судах – від 3,6 тис. крб. у молодших кандидатів на судові посади до 13,2 тис. крб. у председателів судів. Окрім того, слідчі окружних судів отримували щорічно одноразові виплати у розмірі від 1,8 тис. до 3 тис. крб. Прокурори і їхні товариші отримували по 12 тис. і 9 тис. крб. відповідно, а окрім того, їм виділялися відрядні, канцелярські кошти та кошти на утримання телефону. У мирових установах залежно від їх рівня та посади їхніх службовців оклади коливалися від 3 тис. до 10,6 тис. крб. на рік. На органи місцевого самоврядування при цьому покладался обов'язок виділяти кошти для мирових суддів на оренду житла (Новые оклады по судебному ведомству, 1918: 3).

Але, незважаючи на те, що жалування чиновникам судового відомства було підвищене і унормоване, остаточно проблема їхнього матеріального забезпечення так вирішена і не була. Нижчі службовці судових установ, зокрема окружних судів, отримували заробітну платню не вчасно, не у повному обсязі, її могли затримувати по декілька місяців. У деяких регіонах Української Держави у вересні навіть висловлювалися сумніви, чи буде вирішена ця проблема взагалі. Преса висвітлювала такий стан речей, зазначаючи, що “приближается зима и бедный чиновный люд спешит заготовить на зиму продуктов. Между тем неплатеж жалованья ставит служащих и служителей в очень тяжелое положение” (Положение служащих, 1918: 3-4).

Основною причиною підвищення заробітної платні та інших виплат чиновникам, якою керувався уряд, було тяжке економічне становище в Українській Державі (зростання цін, інфляція) та відволікання службовців на приватну службу. При цьому влада продовжувала перейматися питанням якості кадрів. Так, коли на початку червня 1918 р. міністр внутрішніх справ за згодою Малої Ради запропонував чергове підвищення заробітної платні державним службовцям (від 5% до 25%), одним з кроків, який слід було зробити після цього, було вжиття заходів “к установлению и повышенных требований в отношении качественного состава служащих”. Навіть коли у липневому законопроекті Міністерства внутрішніх справ про утворення Управління Київського столичного отамана визначалися штати цієї установи, то таким її службовцям, як інженер, архітектор і електротехнік, пропонувалося встановити високі оклади “до 10800 карб., щоб міністерство мало можливість призначити на ці посади гарних фахівців” (Українська держава, 2015а: 462-465, 499).

Відносно непогану платню отримували службовці Державної варти. Зокрема для керівного складу залізничної варти, а саме отаманів, помічників отаманів і завідуючих господарчою частиною, призначалися оклади у розмірі 12 тис., 9,6 тис. і 7,3 тис. крб. на рік відповідно (Українська держава, 2015а: 154).

За сумлінне виконання обов'язків службовці могли заохочуватися керівництвом різноманітними подяками, грошовими преміями тощо. Наприклад, у липні 1918 р. сумський повітовий староста окремим наказом (№32) оголошував подяку наглядачу Державної варти Руденку “за неоднократное раскрытие нарушений акцизного устава”. Разом з подякою староста наказував також видати наглядачу винагороду у 150 крб. Подяка оголошувалася також начальнику місцевого загону варти поручику Стародубу “за неоднократное отражение разбойничьих банд”. Вартових, які найбільше при цьому відзначилися, також було представлено до нагород (Накази Сумського Повитового Старости, 1918: 1).

Для державних службовців існувала ціла низка інших пільг. Для них, наприклад, були скасовані відрахування з заробітної плати в “пенсионный и инвалидный капиталы”. У вислугу по державній службі їм також зараховувався час їхньої служби в установах колишньої Російської імперії та в українських установах “до утверждения штатов этих учреждений” (Закон об отчислении из жалованья, 1918: 3).

Мали державні службовці і преференції побутового характеру у вигляді можливості придбати ті чи інші дефіцитні товари. У деяких містах створювалися спеціальні магазини для службовців міських установ. У місцевих газетах час від часу повідомлялося, які товари (частіше продовольчі) з'явилися у продажу і на яких умовах чиновники їх могли придбати.

Коли ліквідовувалися тимчасові державні установи, їхні службовці опинялися поза штатом, фактично втрачали місце роботи. Уряд намагався підтримати таких чиновників одноразовими виплатами. Так, було прийняте рішення (17.07.1918 р.), що особи, які прослужили менше 6 місяців у таких установах, отримували допомогу у розмірі півмісячної заробітної платні, від 6 місяців до 1 року – місячної, а понад 1 рік – півторамісячної. Особи, які служили менше одного місяця, допомоги не отримували. Дія даного положення була розповсюджена і на чиновників постійних державних установ, які були залишені поза штатом (Українська держава, 2015а: 528-530).

Службова дисципліна, порядність та якість виконання професійних обов'язків чиновниками завжди були на контролі представників вищої місцевої адміністрації. Сумський повітовий староста у своєму наказі від 28 червня повідомляв, що “далеко не все члены работающих в данное время комиссий, посещают заседания аккуратно и даже на специальные приглашения председателей многие не являются”. Він розумів, що за таких умов робота державних інституцій не може бути ефективною, а тому попереджав службовців, аби ті ставилися до своїх обов'язків більш відповідально. Чинів Державної варти староста також попереджав, щоб усі звернення, як письмові, так і усні, подавалися у ввічливій формі, що повинно сприяти уникненню небажаних напруження і конфліктів між різними установами (а їх було у цей час чимало).

В умовах революції в усіх регіонах України відбувалося багато сутичок між представникам різних військово-політичних сил, протестних акцій вихідців з різних верств населення, провокаційних акцій, спрямованих на піддрив авторитету чинної влади тощо. Державні службовці у таких випадках часто опинялися у небезпечній ситуації. Наприклад, у Звенигородському повіті на початку червня 1918 р. “повстанці” вбили повітового старосту, його помічника, а також кількох службовців державної варти. Сім'ї загиблих навіть отримали матеріальну допомогу за наказом самого гетьмана, а про самих службовців говорилося, що вони “мученицьки поклали своє життя на доручених їм посадах”. Службовці Державної варти часто ризикували своїм життям. Так, загинув начальник Державної варти Таращанського повіту Балицький. Наприкінці липня його вдова О.М. Балицька отримала від уряду одноразову допомогу у розмірі 3 тис. крб.

Замахи на діючих та колишніх чиновників були непоодинокими. Вони у цей період здійснювалися навіть на вищих посадовців. Такий захват зокрема було здійснено 29 липня на самого міністра шляхів сполучення Б. Бутенка. 30 липня у Полтаві були вбиті колишній генеральний секретар Центральної Ради Стещенко та ревізор контрольної палати Семко-Семковський. В умовах активних дій більшовиків та інших військово-політичних в Україні сил влада була змушена піти на досить радикальні кроки і дозволити мати зброю деяким державним службовцям. Зокрема прийняте рішення про те, що усім залізничним службовцям, “занимающим ответственные посты, начиная с пом. контролеров, пом. ревизоров и выше будет выдано оружие” (Сумской вестник, 1918b; Українська держава, 2015а: 176, 188, 212; Українська держава, 2015b: 52).

А службовці Державної варти (частіше виконавці оперативно-розшукової роботи, особи, задіяні в охороні різних об'єктів тощо) часто ризикували своїми життями при виконанні обов'язків. В умовах постійних військово-політичних конфліктів на службовців Державної варти здійснювалися замахы з боку противників Української Держави. Надзвичайно гострою у цей час була і криміногенна ситуація. Злочинці часто застосовували зброю, у тому числі й проти правоохоронців. Останні також користувалися

зброєю під час переслідування небезпечних злочинців або під час самооборони, а також з метою захисту державного майна. Так, 28 червня декілька вартових біля сіл Могриця і Юнаківка Сумського повіту потрапили під перехресний вогонь злочинців (імовірно 6-ти осіб), які намагалися пограбувати ліс. Правоохоронці відкрили вогонь у відповідь. У цьому випадку ніхто з вартових не постраждав, але і злочинцям вдалося втекти (Вооруженное нападение, 1918: 4). А 3 липня увечері у с. Річки також Сумського повіту було здійснено замах на життя отамана Державної варти. У нього декілька разів стріляв невідомий, але не влучив (Покушение на атамана, 1918: 4). Таких випадків фіксувалося дуже багато по всій території України. На жаль, деякі з них закінчувалися для правоохоронців трагічно. Наприклад, у с. Козіївка Богодухівського повіту Харківської губернії старший міліціонер Н. Луценко був вбитий прямо у приміщенні волосної земської управи. Винні у злочині Т. Савченко і Д. Скрипниченко були оголошені у розшук (К убийству милиционера, 1918: 3). У червні сталося вбивство колишнього дільничного начальника Сумської повітової міліції Водяникова. Злочин був скоєний на території Курської губернії, підконтрольній українським військам (Убийство, 1918: 4).

В цілому ж, слід визнати, що протягом недовгого існування Української Держави питанню розбудови національного бюрократичного апарату урядом була приділена велика увага і у цьому напрямку здійснено багато конкретних заходів. Досить розгалужена система управління була дуже швидко створена і заповнена службовцями. Кадрова політика гетьманського уряду, хоча завжди і викликала нарікання (подекуди небезпідставні) з боку політичних опонентів П. Скоропадського та багатьох сучасних науковців, все ж, на нашу думку, була досить послідовною і спрямовувалася на поступове удосконалення адміністрації на всіх рівнях. Основною перешкодою на цьому шляху стало складне військово-політичне становище, у якому знаходилася Україна у 1918 р.

Література:

- Арест редактора «Русского голоса», 1918 – Арест редактора «Русского голоса» // Луч. 1918. №57.
 Беседа с министром, 1918 – Беседа с министром юстиции // Луч. 1918. №25.
 Відродження, 1918 – Відродження. Ч.50. 1918. 30 (17) травня.
 Вооруженное нападение, 1918 – Вооруженное нападение // Луч. 1918. №32.
 Закон об отчислении из жалованных, 1918 – Закон об отчислении из жалованных // Луч. 1918. №60.
 Институт Муниципальных деятелей, 1918 – Институт Муниципальных деятелей // Луч. 1918. №35.
 К убийству милиционера, 1918 – К убийству милиционера // Луч. 1918. №37.
 Калакура, 2008 – Калакура Я.С. Образ гетьманату в новітній історіографії // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукраїнська наукова конференція 19-20 травня 2008 р. Збірник. – К.: Вид-во імені Олени Теліги. – 2008. – С. 69-77.
 Копиленко, 1997 – Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917-1920: Навч. посібник. К.: Либідь, 1997. 208 с.
 Нагаєвський, 1993 – Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. К.: Укр. письменник, 1993. 413 с.
 Накази Сумського Повитового Старости, 1918 – Накази Сумського Повитового Старости // Луч. 1918. №36.
 Новая табель о рангах, 1918 – Новая табель о рангах // Луч. 1918. №73.
 Новые оклады по судебному ведомству, 1918 – Новые оклады по судебному ведомству // Луч. 1918. №43.
 Пиріг, 2009 – Пиріг Р. Державна служба в Гетьманаті Павла Скоропадського // Історія державної служби в Україні: у 5 т. / [О.Г. Аркуша, О.В. Бойко, Є.І. Бородін та ін.; відп. ред. Т.В. Мотренко, В.А. Смолій; редкол.: С.В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін.]. К.: Ніка-Центр, 2009. Т.1. С. 449-474.
 Покушение на атамана, 1918 – Покушение на атамана // Луч. 1918. №36.
 Положение служащих, 1918 – Положение служащих окружного суда // Луч. 1918. №79.
 Присяга министров, 1918 – Присяга министров // Луч. 1918. №34.
 Скоропадський, 2016 – Скоропадський П.П. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918 / упорядник Ігор Гирич. К.: Наш формат, 2016. 480 с.
 Скороход, 2008 – Скороход О.В. Гетьманат 1918 року як “малоросійський” проект // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукраїнська наукова конференція 19-20 травня 2008 р. Збірник. К.: Вид-во імені Олени Теліги. 2008. С. 52-60.
 Сумской вестник, 1918b – Сумской вестник. 1918. №80.

- Тимошук, 2000 – Тимошук О.В. Охоронний апарат Української Держави (квітень-грудень 1918 р.). Харків: Вид-во Університету внутрішніх справ, 2000. 462 с.
- Убийство, 1918 – Убийство бывшего сумского участкового начальника // Луч. 1918. 19 июня.
- Українська держава, 2015a – Українська держава (квітень-грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах. Т.1 / Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. К.: Темпора, 2015. XVIII+790 с.
- Українська держава, 2015b – Українська держава (квітень-грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах. Т.2 / Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. К.: Темпора, 2015. XX+412 с.
- Чериковер, 1990 – Чериковер І. Антисемітизм і погроми на Україні в період Центральної ради і гетьмана // Революция на Украине по мемуарам белых. [Репринтное воспроизведение издания 1930 г. М.-Л., 1930]. К.: Изд-во политической литературы Украины, 1990. С. 239-276.

References:

- Arest redaktora “Russkogo golosa”, 1918 – Arest redaktora “Russkogo golosa” [The arrest of the editor of the “Russian Voice”] // Luch. 1918. №57.
- Beseda s ministrom, 1918 – Beseda s ministrom yustitsii [The conversation with the Minister of Justice] // Luch. 1918. №25.
- Vidrozhennya, 1918 – Vidrozhennya [Renaissance]. Ch.50. 1918. 30 (17) travnya.
- Vooruzhennoe napadenie, 1918 – Vooruzhennoe napadenie [Armed attack] // Luch. 1918. №32.
- Zakon ob otchislenii iz zhalovanii, 1918 – Zakon ob otchislenii iz zhalovaniu [Law on deductions from salaries] // Luch. 1918. №60.
- Institut Munitsipal’nykh deyatelei, 1918 – Institut Munitsipal’nykh deyatelei [Institute of Municipal officials] // Luch. 1918. №35.
- K ubiistvu militsionera, 1918 – K ubiistvu militsionera [To the murder of a policeman] // Luch. 1918. №37.
- Kalakura, 2008 – Kalakura Ya.S. Obraz het’manatu v novitniy istoriografii [The image of Hetmanate in modern historiography] // Het’manat Pavla Skoropads’koho: istoriya, postati, kontroversiyi. Vseukrayins’ka naukova konferentsiya 19-20 travnya 2008 r. Zbirnyk. – K.: Vyd-vo imeni Oleny Telihy. – 2008. – S. 69-77.
- Kopylenko, 1997 – Kopylenko O.L., Kopylenko M.L. Derzhava i pravo Ukrainy. 1917-1920 [State and Law of Ukraine. 1917-1920]: Navch. posibnyk. K.: Lybid’, 1997. 208 s.
- Nahayevs’kyy, 1993 – Nahayevs’kyy I. Istoriya Ukrayins’koyi derzhavy dvadtsyatoho stolittya [History of the Ukrainian state of the twentieth century]. K.: Ukr. pys’mennyk, 1993. 413 s.
- Nakazy Sums’koho Povytovoho Starosty, 1918 – Nakazy Sums’koho Povytovoho Starosty [The orders of the Sumy Povytovoho Starosty] // Luch. 1918. №36.
- Novaya tabel’ o rangakh, 1918 – Novaya tabel’ o rangakh [The new table of ranks] // Luch. 1918. №73.
- Novye oklady po sudebnomu vedomstvu, 1918 – Novye oklady po sudebnomu vedomstvu [New salaries of the judicial department] // Luch. 1918. №43.
- Pyrih, 2009 – Pyrih R. Derzhavna sluzhba v Het’manati Pavla Skoropads’koho [State Service in Hetmanate Pavlo Skoropadsky] // Istoriya derzhavnoyi sluzhby v Ukraini: u 5 t. / [O.H. Arkusha, O.V. Boyko, Ye.I. Borodin ta in.; vidp. red. T.V. Motrenko, V.A. Smoliy; redkol.: S.V. Kul’chyts’kyy (ker. avt. kol.) ta in.]. K.: Nika-Tsent, 2009. T.1. S. 449-474.
- Pokushenie na atamana, 1918 – Pokushenie na atamana [Attack on Ataman] // Luch. 1918. №36.
- Polozhenie sluzhashchikh, 1918 – Polozhenie sluzhashchikh okruzhnogo suda [Position of employees of the district court] // Luch. 1918. №79.
- Prisyaga ministrov, 1918 – Prisyaga ministrov [Oath of Ministers] // Luch. 1918. №34.
- Skoropads’kyy, 2016 – Skoropads’kyy P.P. Spohady: kinets’ 1917 – hruden’ 1918 [Memoirs: end of 1917 – December 1918] / uporyadnyk Ihor Hyrych. K.: Nash format, 2016. 480 s.
- Skorokhod, 2008 – Skorokhod O.V. Het’manat 1918 roku yak “malorosiy’skyy” proekt [Hetmanate of 1918 as a “Malorossian” project] // Het’manat Pavla Skoropads’koho: istoriya, postati, kontroversiyi. Vseukrayins’ka naukova konferentsiya 19-20 travnya 2008 r. Zbirnyk. K.: Vyd-vo imeni Oleny Telihy. 2008. S. 52-60.
- Sumskoy vestnyk, 1918b – Sumskoy vestnyk [Sumy Herald]. 1918. №80.
- Tymoshchuk, 2000 – Tymoshchuk O.V. Okhoronnyy aparat Ukrayins’koyi Derzhavy (kviten’-hruden’ 1918 r.) [The security unit of the Ukrainian State (April-December 1918)]. Kharkiv: Vyd-vo Universytetu vnutrishnikh sprav, 2000. 462 s.
- Ubiistvo, 1918 – Ubiistvo byvshego sumskogo uchastkovogo nachal’nika [The murder of the former Sumy district police chief] // Luch. 1918. 19 iyunya.
- Ukrayins’ka derzhava, 2015a – Ukrayins’ka derzhava (kviten’-hruden’ 1918 roku). Dokumenty i materialy [Ukrainian state (April-December 1918). Documents and materials]. U dvokh tomakh, tr’okh chastynakh. T.1 / Uporyad.: R. Pyrih (kerivnyk) ta in. K.: Tempora, 2015. XVIII+790 s.
- Ukrayins’ka derzhava, 2015b – Ukrayins’ka derzhava (kviten’-hruden’ 1918 roku). Dokumenty i materialy [Ukrainian state (April-December 1918). Documents and materials]. U dvokh tomakh, tr’okh chastynakh. T.2 / Uporyad.: R. Pyrih (kerivnyk) ta in. K.: Tempora, 2015. XX+412 s.
- Cherikover, 1990 – Cherikover I. Antisemitizm i pogromy na Ukraine v period Tsentral’noi rady i getmana [Anti-Semitism and pogroms in Ukraine during the period of the Central Rada and the Hetman] // Revolyutsiya na Ukraine po memuarom belykh. [Reprintnoe vosproizvedenie izdaniya 1930 g. M.-L., 1930]. K.: Izd-vo politicheskoi literatury Ukrainy, 1990. S. 239-276.